

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדָּת יָמִיִּם HEMDAT YAMIM

תזריע מצורע תשס"ט פרשת שבוע

"התירו סופן משום תחילתן"

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

פרשת תזריע פותחת בענייני מצוות ברית המילה:

"וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא י"ב ג).

הסוגיא במסכת שבת האריכה בבירור השאלה מנין שמותר ואף חובה למול את הרך הילוד ביום השמיני ואפילו בשבת. נביא את דבריה בקיצור:

"מילה וכל מכשיריה (כל ההכנות הדרושות לביצועה) דוחין את השבת, דברי רבי אליעזר מנא ליה לרבי אליעזר הא (מה מקורו)? ... דאמר קרא "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" - ואפילו בשבת. ...עד כאן לא פליגי רבנן עליה אלא במכשירי מילה, אבל מילה גופה (עצמה) - דברי הכל דוחה שבת. מנלן? אמר עולא: הלכה (למשה מסיני-רש"י) ... מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת? רבי אלעזר בן עזריה אומר: מה מילה שהיא אחת מאיבריו של אדם - דוחה את השבת, קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת (ומה מילה שאינה אלא לקיום מצוה יחידית באבר אחד מאבריו של אדם דוחה את השבת, קל וחומר לפיקוח נפש שהוא לקיום כל המצוות שישמור ויעשה כל המצוות (רשב"א בשם בעלי התוס'). ... ורבי יוחנן אמר: אמר קרא ביום - ביום אפילו בשבת" (קלב ע"א/ע"ב).

היוצא מן הסוגיא הוא, כי בין לרבנן שהלכה כמותם ובין לרבי אליעזר בן יעקב, צריך ומותר למול ביום השמיני, גם אם הוא חל בשבת (למרות שפעולת המילה כרוכה בחילול שבת). הלכה זו מקורה או ב"הלכה למשה מסיני" או מהפסוק בפרשתנו "וביום השמיני". לרבי אליעזר בן יעקב, מותר לא רק למול אלא לעשות את כל "מכשירי המצוה" של מילה, אפילו תוך כדי "חילול שבת".

בדברינו לפרשת תזריע תשס"ח, הבאנו את דבריו של מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל, שהוכיח כי גם רבנן היו מסכימים עם רבי אליעזר בן יעקב, אם אי אפשר היה לעשות את "מכשירי המצוה" מערב שבת. לכן זהו מקור ההלכה המוסכמת על הכל "התירו סופן משום תחילתן". הלכה זו היא הבסיס להיתר ההלכתי של אנשי מערכת הבטחון וכמובן של אנשי מערכת הרפואה, החוזרים לביתם בתום משמרתם. שהרי אם לא נתיר להם לחזור, יש חשש שלא ילכו בפעם הבאה. אם כך, החזרה היא "מכשיר מצוה" שלא ניתן לעשותו או להכינו מערב שבת. מדברי מרן הגר"ש ישראלי זצ"ל, משמע שגם איסורי תורה נדחים בגלל דין זה ולכן מותר לרופא לחזור הביתה בשבת במכוניתו הפרטית, בסיום משמרתו. בשם הגר"י קנייבסקי פורסם שכך פסק גם ה"חזון אי"ש". (אורחות רבינו בעל ה"קהילות יעקב", כרך א', סי' ריג, עמ' קנה.) לשניהם קדם ה"חתם סופר" (שו"ת, חת"ס, או"ח סי' ר"ג וחוו"מ סי' קצ"ד). אומנם רק מרן הגר"ש ישראלי הצליח להסביר את שורש ההיתר מתוך הסוגיא.

נסיים בסיפור קצר ועדכני. באסרו חג פסח שנה זו, התקשר "לארץ חמדה" לפרויקט "Ask The Rabbi" יהודי ובפיו השאלה הבאה:

ישראלי הנמצא בארה"ב ועובד כרופא בבית חולים שם. הוא שומר כמובן על הלכות יום טוב שני בפרהסיא (עיינו בשו"ת 'במראה הבזק': חלק א' תשובות מ ומא, חלק ב' תשובה לו ובחלק ה' תשובה נה - פירוט ההלכות למעשה). באותו יום פגש הרופא בבית החולים יהודי מקומי שהגיע יום קודם באמבולנס כמלווה לאביו שהיה במצב קריטי. לצערנו, באסרו חג בישראל - יום טוב שני בארה"ב, האב כבר לא היה זקוק לעזרתו של הבן. כיון שיהודי זה חייב בשמירת יום טוב שני, לא היה יכול להתקשר לרב ולשאלו אם מותר לו לחזור חזרה לביתו. הרופא הישראלי הבטיח ליהודי המקומי לשאול עבורו והפנה את השאלה ל"ארץ חמדה".

התשובה לשאלתו הייתה: שיחזור לביתו עם נהג שאינו יהודי. את פרטי התשובה תוכלו למצוא בקרוב על אתר "ארץ חמדה".

נסיים בברכה המסורתית בירושלים בימים אלה:
"קיץ בריא!"

לע"נ רבי יעקב
בן אברהם ועיישה סבג

לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל
נלבי"ע ט' כסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH
5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר
רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

כה' ניסן - א' אייר, בבא קמא דפיים קיב-קיב

הדרן למסכת בבא קמא

הרב עופר לבנת

ביום ראשון הקרוב בע"ה נסיים את מסכת בבא קמא. בסיום מסכת נהוג לומר "הדרן עלך מסכת...". פירוש האמירה הוא שאנחנו מצהירים שנחזור שוב ללמוד את המסכת. בסיום גם נהוג לומר דברי תורה על הסוגיה האחרונה במסכת. דברי תורה אלו מכונים "הדרן" ובמהלך הדורות נכתבו גם ספרי "הדרן" הכוללים דברי תורה על הסוגיות האחרונות של הרבה מסכתות. גם אנחנו נלך בדרך זו ונעסוק בסוגיה האחרונה במסכת בבא קמא.

ההלכה האחרונה במסכת (ק"ט עמוד ב) היא "אמר רב יהודה: כשות וחזיו אין בהם משום גזל, באתרא דקפדי יש בהן משום גזל." דברי רב יהודה הם על רקע סוגיה העוסקת באומנים שקיבלו חפץ לתיקון או לעיבוד ובמהלך עבודתם נוצרה פסולת. הסוגיה דנה בשאלה אם הם רשאים לקחת את הפסולת לעצמם או שהם חייבים להחזירה לבעלים. הכלל העקרוני הוא שאם זהו דבר שבעל החפץ מקפיד עליו ומעוניין בו אז הם צריכים להחזיר ואם לא הם רשאים לשמור לעצמם. רב יהודה מוסיף שכשות וחזיו הם דברים שבאופן עקרוני אנשים אינם מקפידים עליהם, לכן אדם רשאי לקחת אותם משדה של חברו, אלא אם כן מדובר במקום שאנשים כן מקפידים על כשות וחזיו.

כשות הוא "טפיל", עשב שגדל על ידי שהוא "נטפל" לצמח אחר שמגדלים בשדה. הוא גורם נזק לגידולים החקלאיים. לכן מובן מאוד מדוע רב יהודה מגדיר שבאופן עקרוני אין איסור גזל בכשות. אך חזיו, רש"י מסביר שהכוונה לשחת, כלומר לתבואה שעדיין לא הבשילה והיא עדיין ירוקה. לכאורה תמוה, מדוע לא יהיה איסור גזל בתבואה שאדם זרע. לכן המהרש"ל (ים של שלמה בבא קמא י, סא) מפרש שהכוונה לתבואה שצמחה מאליה.

עוד מדייק המהרש"ל מלשון הגמרא שקבעה באופן עקרוני שאין בהם משום גזל, שלא רק פועל באותה שדה רשאי לקחת אותם, אלא כל אדם רשאי לקחת אותם כיוון שאין הבעלים מקפידים על כך. הלכה דומה לכך אנו מוצאים בשולחן ערוך (חושן משפט שנט, ב): "אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא בין מישאל בין מגוי. ואם הוא דבר דליכא מאן דקפיד ביה שרי כגון ליטול מהחבילה או מהגדר לחצות בו שיניו, ואף זה אוסר בירושלמי ממתת חסידות". כלומר לקחת קוץ מתוך גדר מותר באופן עקרוני, כיוון שזהו דבר שאין בני אדם מקפידים עליו. אמנם הירושלמי (דמאי ג, ב) אוסר גם זאת ממידת חסידות. הטעם המבואר בירושלמי הוא שאם כולם ייקחו קוצים מהגדר, בסוף לא תישאר גדר. לכן לגבי כשות וחזיו, נראה שאף אם בני אדם ייטלו את כל הכשות והחזיו הבעלים לא יקפידו בכך ואין כאן איסור אפילו ממידת חסידות.

המסכת מסתיימת: "אמר רבינא: ומתא מחסיא אתרא דקפדי הוא". כלומר במתא מחסיא אנשים מקפידים על כשות וחזיו ולכן אסור לקחת במקום זה, כשות וחזיו משדה של אדם אחר. במתא מחסיא הייתה אחת הישיבות הגדולות בבבל, ישיבת סורא שהוקמה על ידי רב. בישיבה זו לימדו גם אחרוני האמוראים רבינא ורב אשי והיא פעלה עד סוף תקופת הגאונים. צריך להבין מה הייתה פשר הקפדתם של אנשי מתא מחסיא. רש"י מסביר שלאנשי מתא מחסיא היו בהמות והיו זקוקים לכשות ולחזיו כמאכל לבהמותיהם. אולם ממימרא נוספת של רבינא נראה שאנשי מתא מחסיא באופן כללי היו אנשים קפדנים בנושא ממון.

הגמרא ביומא (פו עמוד א) קובעת שאדם שלוקח בשר מהקצב בלא לשלם ורק מבטיח שישלם, זהו חילול השם, אך במקום שהקצבים מקפידים לחזור ולתבוע את התשלום, אין זה חילול השם. שם מציין רבינא שמתא מחסיא הוא מקום כזה שהקצבים דואגים לתבוע את חובם. מצירוף שני מימרותיו של רבינא ניתן ללמוד שההקפדה על ממון אפיינה את אנשי מתא מחסיא.

בכך נוכל לפרש גמרא נוספת על אנשי מתא מחסיא. הגמרא בברכות (יז עמוד ב) דורשת את הפסוק (ישעיהו מו, יב) "שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה" על הגויים במתא מחסיא שהם אבירי לב, שאף על פי שהם רואים את כבודה של התורה פעמיים בשנה (בחודש אדר וחודש אלול שאז היו האספות הגדולות ללימוד תורה) הם לא מתגיירים. לכאורה דברי הגמרא תמוהים, מה התביעה הזאת כלפי הגויים של מתא מחסיא? מו"ר הרב נחום אליעזר רבינוביץ שליט"א הסביר שבעצם הגמרא באה לבקר את היהודים במתא מחסיא, שכיצד למרות שאצלם מתקיים המרכז התורני הגדול, הדבר לא מקרין כלפי הגויים. התשובה לכך היא המשך הפסוק "הרחוקים מצדקה" כיוון שאנשי מתא מחסיא הקפידו על ממוןם ולא עסקו בצדקה כראוי, למרות שלימוד התורה הגיע לשיאו בעירם, תורה זו לא הייתה תורה שהתבטאה גם בחסד, ולכן היא לא הצליחה להקרין כלפי הגויים במקום. יהי רצון שנזכה שלימוד התורה שלנו יהיה של תורת חסד ונזכה להקרין מאורה של תורה גם לאנשים שעדיין רחוקים ממנה.

הדרן עלך מסכת בבא קמא.

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה. המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

קנינו של קטן, כיצד?

הרב אוריאל אליהו

השבוע נמשיך לברר מה כח קנינו של קטן, נעסוק בנושא באמצעות בירור סוגיית דין נתינת מתנות כהונה לקטן. "יתנו רבנן עשרה אין חולקין להן תרומה בבית הגרנות. ואלו הן חרש, שוטה וקטן וכו', וכולן משגרין להם לבתייהם" (יבמות צט:). מבואר שאין חולקים לקטן תרומה בגורן משום זילותא דתרומה אבל אפשר לתת לו לביתו ויוצא בעל השדה ידי חובת הפרשת תרומה.

נחלקו הראשונים האם במתנות כהונה פועל דין "דעת אחרת מקנה" או לא. ר' שמשון משפירא סובר שיש גם כאן "דעת אחרת מקנה", שהרי "טובת ההנאה לבעלים", דהיינו שהבעלים קובע למי תחולק התרומה, לכן נחשב הדבר שהוא הנותן.

הוא הביא הוכחה מהסוגיא בב"מ יא: בהא דרבן גמליאל והזקנים, שם הקנה את המעשרות לר' יהושע ומתנות עניים לר"ע – ואע"פ שלא עמד בצד חצירו ואינה משתמרת להם, הועילה מתנתו משום דחשוב "דעת אחרת מקנה", וכתירוץ רב פפא שם. לעומתו ר"ת סובר ש"אין טובת הנאה ממון" ולא נחשב הבעלים דעת אחרת מקנה, ומבאר את הגמ' בב"מ בשהקנה להם גם את החצר ובכה"ג כיוון שאיכא "דעת אחרת מקנה" לעניין החצר מהני גם לענין מעשרות.

עפ"י דנו האחרונים בנתינת כסף פדיון הבן משאר מתנות כהונה לקטן. בעל הפר"ח (בקונטרס מים חיים) סובר שבכל מתנות כהונה אפשר לתת לקטן משום דדעת אחרת קטנה מהני ליה מדאורייתא ויש בהם דעא"מ. וא"כ פסק כר"ש משפירא.

ובקצה"ח (סי' רמ"ג סק"ד) פסק כר"ת וצ"ל שאין במתנות כהונה דעת אחרת מקנה. לכן לכאורה א"א לתתם לקטן. אלא שמהגמ' ביבמות הנ"ל מוכח שודאי אפשר. וצריך להבין מדוע.

ועוד הקשה קצה"ח מהא דמהני התם אף נתינה לשוטה, והרי נפסק להלכה שבשוטה אפילו דעא"מ לא מהני, (סמ"ע סי' רמ"ג סי"ק כ"ט ודלא כלבוש שסובר דמהני אף בשוטה).

וביאר קצה"ח שאכן מהני נתינת מתנות כהונה ופדיון הבן לקטן אבל לא מטעמו של הפר"ח. הוא הסביר זאת בשתי דרכים:

א. מתנות כהונה הינם חוב של ישראל, ושיעבודא דאורייתא, ולכן חשיב כבר כממון הכהנים, ששבט הכהונה זכה בהם. א"כ אין כאן אלא פרעון חוב ודי בהסתלקות הנותן וא"צ זכייית המקבל, כשם דקיי"ל שנתנה בע"כ שמה נתינה. מכיון שא"צ לדעת המקבל מהני נתינה אף לשוטה וקטן. אע"פ שאין כאן דעא"מ ובשוטה אף לא מהני דעא"מ. לפ"ז לכאורה אע"פ שהנותן יצא י"ח אין המתנות של הקטן ואם יקחם כהן אחר ממנו, זכה.

ב. ע"פ דברי התוס' (סנהדרין סח:) שביאר שקטן שיש לו ממון מדאורייתא כשעשה מלאכה - הניתן לו בשכרו ה"ז שלו מדאורייתא.

ה"ה במתנות כהונה דכתיב בהם "חלף עבודתכם" ה"ז כשכר מעשה ידיו של הכהן ואף קטן ושוטה זוכה בהם.

בנתיבות המשפט (שם סק"ח) כתב דמהני מטעם שא"צ נתינה וזיכוי במתנות כהונה, ואפילו אם יפקירם בעל השדה יוצא ידי חובה.

אמנם בשנת הביעור חייב לזכותם לכהן ולא יצא י"ח ביעור עד שיזכה בהם הכהן. ולכן בשנה זו א"א לתת לקטן. אע"פ שקטן א"י לזכות בקנין, מחדש נתיבות המשפט, שאם אכל הקטן את המתנות זכה בהן ויצא הישראל ידי חובתו. לכן אם יאכיל פדיון בנו לקטן או את שאר המעשרות יצא י"ח אבל כל שלא אכלם הקטן, יכול כהן אחר לקחתם מהקטן, ואף הישראל לא יצא ידי חובת פדיון הבן ולא י"ח מעשרות בשנת הביעור.

א"כ מצאנו שלוש דרכים בהסבר האפשרות של קטן לקנות מדאורייתא:

א. שכר עבודתו (תוס' וקצה"ח).

ב. מה שאכל (נתה"מ).

ג. פירעון חובו לקטן (קצה"ח).

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים.

בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: רשת בתי הדין "ארץ חמדה – גזית"

טלפון: 077-2158215 פקס: 02-5379626

BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

המן שיתרו האכיל לישראל

חידות מני קדם

המשורר אסף מספר בתהלים (עח) - 'חידות מני קדם'. המשורר מספר שהיו סלעים שהתבקעו ויצאו מהם מים עוד לפני ירידת המן; והוא מתאר שם את המן בתור - 'לחם אֲבִירִים' (ציטוט בהערת השולים¹). מדרש תהלים דורש את המילים הללו: "אמר ר' אייבו: בשש שעות ביום בא יתרו, וירד המן לישראל בשבילו כנגד ששים ריבוא, וירד לו כנגד כל האיברים, הָיִי (וְזוּ משמעות מה שכתוב שם) - 'לחם אֲבִירִים'.

הדרשה מעוררת קושי רב. בתורה מסופר שהמן החל לרדת לישראל בט"ו באייר כאשר ישראל היו בחניה 'בין אֵילִם וּבֵין סִינִי'². לאחר מכן ישראל נסעו לרפידים ונלחמו שם בעמלק; ורק לאחר מכן בא' בסיוון³ ישראל הגיעו להר סיני. בתורה מסופר שיתרו בא אל הר סיני⁴. כלומר יתרו בא למשה ולישראל **לפחות** שבועיים אחרי שהמן החל לרדת. כיצד אפשר לומר שהמן ירד לישראל בשביל יתרו, והרי ישראל אכלו את המן זמן רב לפני ביאת יתרו?! בנוסף לכך, בדרשה נאמר שירד ליתרו מן - כנגד כל האיברים. מה משמעות הדבר הזה?

המן ואיברי האדם

דרשה דומה - שקושרת בין המן לבין איברי האדם - מובאת בילקוט שמעוני (תהלים, תתיט):
"לחם אֲבִירִים אֶכֶל אִישׁ" - זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל, כתיב הכא 'אִישׁ', וכתוב התם 'קח לך את יהושע בן נון אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ'. ויש אומרים על אבריו היה יורד, ומאבריו היה אוכל. מכאן היו רבי יוסי ורבי שמעון אומרים - כסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה."
בדרשה הזו מבואר שהמן היה יורד לעם ישראל בזכותו של יהושע - ולא בזכותו של יתרו. ומפשטותה משמע שיהושע היה הולך ללא בגדים ולכן הוא היה אוכל את המן באופן ישיר מעל איבריו. ברם, הייתכן כדבר הזה?! מה כוונת הדרשות שקושרות בין המן לבין איברי האדם?

במאמר הקודם "**המידע החסוי ממלחמת עמלק**" התבאר שהמשורר אסף מביא מסורת ובה פרטים נוספים על מסעי ישראל. לפי אסף, כאשר ישראל נסעו מים-סוף כבר אז ליוו אותם סלעים וצורים שהתבקעו, ויצאו מהם 'נוזלים' שהכילו מרכיבים מזינים כמו שמן ודבש. משה רבנו מזכיר זאת בתורה - 'וַיִּנְהֶךְ דָּבָשׁ מִסַּלַע וְשֶׁמֶן מִחֻלְמִישׁ צוּר'. משה ראה יתרון גדול בתזונה הנוזלית הזו, שחוסכת זמן רב של הכנת מזון רגיל למאכל אדם וגם את הזמן של לעיסת המזון. אולם ישראל רצו לאכול מזון רגיל ולשתות מים רגילים; וכאשר הם באו למְרָה הם התאכזבו שהמים הרגילים הם מרים. ישראל התלוננו על משה, ומשה התייחס אז לכאבם והתפלל לקב"ה. אולם הקב"ה לא ויתר לגמרי על ההנהגה הניסית. הקב"ה הורה למשה להמתיק את המים באמצעות נס, וללמד את עם ישראל חוקי תורה. כמו כן משה הודיע לישראל, שמכאן ואילך אם הם ירצו לשנות את תנאי מחייתם - הם יעשו זאת בעצמם באמצעות העמל ב'חוק וּמִשְׁפָּט' שהם קיבלו שם⁵!!

ישראל לא רצו להשתמש במתנה/מחויבות הזו. כאשר ישראל באו למדבר סין הם מאסו ב'נוזלים' המזינים ורצו לאכול אוכל מוצק. הם התלוננו על מצוקותיהם אצל משה; אולם משה לא הביא את תלונותיהם לפני הקב"ה. משה רצה שישראל ישארו 'אנשים' כמוהו. אנשים ששרו בים סוף את שירת האמונה בד', ומבינים את היתרונות שגלומים באכילת המזון הנוזלי. ולפיכך, הוא סירב להיעתר לרצונם לחזור למדרגת 'סוסים', - שמחפשים מזון טעים. משה הוסיף וטען כלפיהם, שאם הם מתעקשים לשנות את תנאי מחייתם הם יכולים לעמול בעצמם בחוקי התורה שהם קיבלו במרה, ולהתפלל בעצמם לקב"ה שימלא את בקשתם לאוכל מוצק.

יהושע לא יכול היה לעמוד בתחונני ישראל. יהושע ראה שיש לו איברים של 'אִישׁ' מבוגר. ומתוך ההבטה ברחמים 'על אבריו' הוא טען בפני הקב"ה - שכל עוד הגוף של בני ישראל אינו שונה מהגוף של הגויים - צריך להנהיג אותם כמו הגויים. הקב"ה נענה לבקשת יהושע, ולכן הוא ציוה על משה להודיע לישראל שהם יקבלו אוכל מוצק - גם 'מִן' וגם 'שָׁלוֹ'. תפילתו של יהושע גרמה לשיבושים, מפני שישראל פירשו את ההודעה הזו כניצחון לגישתם הרוחנית שמשמעותה להיות דומים לגויים. לגויים אין כוחות מיוחדים, אלא שפעמים שיש להם איש צדיק שמתפלל עליהם (כמבואר בהערת השולים⁶). ישראל רצו להישאר בדרגה הנמוכה הזו - בלא מחויבות אישית לעמול בתורה. אולם זה היה ניתוח מוטעה של מה שארע. הקב"ה הקדים ומילא את בקשתם לאוכל מוצק; אולם הקב"ה המתין שישראל יפרעו את חובם לעמול בתורה.

הנסייון ברפידיים - ומה שנגרם ממנו

לאחר מכן, ישראל באו לרפידיים ולא היה להם מים והם רצו שמשה ימלא את תפקידו כנביא ויתפלל עבורם. משה סירב וטען שהקב"ה הביא את חסרון המים - מפני שהם טרם פרעו את חובם הקודם לעמול בתורה. ברם, העם לא ידע מי הביא לפני-כן לירידת המן והשָׁלוֹ. העם היו סבורים שמשה התפלל עליהם אז, אלא שעתה הוא מקשיח את עמדותיו. הם שבו והתלוננו עליו. משה פנה לקב"ה; והקב"ה הורה לו שייקח עימו כמה 'מִזְקָנֵי יִשְׂרָאֵל' אל 'הַצּוּר בְּחַרְבֵי' ויוציא בפניהם מים - באמצעות 'הַמַּטָּה' שלו.

הפעלת 'הַמַּטָּה' משמעותה יצירת שינוי בעולם באמצעות עמל התורה (כמבואר בהערת השולים⁷). משה הצטווה להראות להם שהוא אינו מוציא את המים באמצעות תפילה כפי שהעם סבורים; אלא באמצעות עמל התורה (צירופי שמות שהיו על 'הַמַּטָּה')

שלו וכדו'). הזקנים חזרו וסיפרו לעם את מה שהם ראו. אולם עם ישראל לא השתכנע מדבריהם. לפי הבנת ישראל - הקב"ה נענה לדרישותיהם בלא תנאי; 'יש ד' בקרבנו' - בלא צורך לעמול בתורה. אולם הם שילמו על טעותם, מפני שמייד עמלק בא להילחם בהם. ישראל רצו להיות דומים לגויים - ולפיכך הגויים יבואו וילחמו עימם.

משה החליט אז - לשים קץ לטעויותיהם של ישראל. משה הודיע ליהושע, שתפילתו על הפן גרמה בסופו של דבר למלחמת עמלק; ולפיכך, עליו לשאת באחריות; והוא הורה ליהושע לבחור חיילים ולצאת להילחם בעמלק. משה החליט שהפעם כל ישראל יראו שעמל התורה הוא זה שמביא את הישועה; ולפיכך, העמל יערך במקום גבוה לפני כולם - 'אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה הא-להים בידי'.

יהושע יצא עם 'בחוריו' כאשר הוא נעזר גם-כן בכוח התפילה האישית שלו. ואילו משה נשאר במחנה ופעל באמצעות 'המטה' שלו. במהלך הקרב התברר ליהושע ולישראל, שתפילתו אינה מצליחה להכריע את עמלק. מה שהשפיע על ההצלחה בקרב היו ידי משה - שאחזו ב'מטה' ועמלו בתורה. כמו כן התברר שהמחויבות לעמול בתורה קיימת גם על שאר ישראל. ישראל ניצחו רק מפני שאהרון וחור באו ועזרו למשה בעמל התורה - 'ואהרן וחור תמכו בידי מטה אחד ומטה אחד'.

צדקת טענותיו של משה

אסף מרמז במזמור לכל השתלשלות האירועים הזו (וכפי שהתבאר באריכות במאמר הקודם "המידע החסוי ממלחמת עמלק"). המדרש שמספר שהפן ירד לישראל בשביל יתרו - בא להוסיף על המזמור, ולגלות מה שארע לאחר מכן.

כאשר ישראל ראו במו עיניהם שעמל התורה של 'המטה' מחולל את ניסי המלחמה - הם האמינו למשה שעמל התורה הוציא להם לפני כן מים מן 'הצור בחרב'. משה שיכנע אז את ישראל להגיע יחד עימו ל'חרב', ולקבל שם בעצמם תורה מפי הקב"ה; תורה שתתווסף על ה'חוק ומשפט' שהם קיבלו כבר במרה. ישראל היו מוכנים לקבל אז גם את השקפתו של משה, שעדיף להיות ניוזנים מ'ניוזלים' מזינים; מפני שתזונה כזו חוסכת זמן רב והיא מפנה את הזמן לעמל התורה. לכאורה, הפן - היה צריך לחדול מלרדת אז. אולם למרות זאת התורה מספרת שישראל המשיכו ואכלו את הפן ארבעים שנה. מדוע?

המדרש עונה על כך, ואומר שהפן ירד לישראל בשביל יתרו. המדרש אינו מתעלם מכך שהפן החל לרדת לישראל כשבועיים לפני שהם באו להר חורב - ללא קשר ליתרו!! המדרש מסביר שיתרו החליף את יהושע בתפקידו!! יתרו היה זה שהמשיך לבקש רחמים על איבריו. יתרו טען לפני הקב"ה שכל עוד יש לו איברים של 'איש' מבוגר הוא צריך לאכול מוצק כמו הגויים. יתרו התפלל עבור עצמו ועבור כל ישראל; הקב"ה נענה לתפילתו - והוא הוריד לו ולכל ישראל את הפן.

שש שעות וחטא העגל

המדרש מספר - "בשש שעות ביום בא יתרו" מה משמעות הדבר?

חז"ל קושרים את 'שש שעות' גם לחטא העגל ולחטא אדם הראשון. פרשיית חטא העגל פותחת בכתוב (שמות לב, א): "ויבא העם כי בשש משה לרדת מן ההר..."; ובמדרש (בראשית רבה יח, ו) נאמר: "אמר רבי אליעזר שלשה הן שלא המתינו בשלוותן 'שש שעות', ואלו הן אדם, וישראל, וסיסרא. אדם שנאמר - 'ולא תבששו' - לא באו 'שש שעות' והוא בשלוותו; וישראל, שנאמר - 'ויבא העם כי בשש משה' - כי באו 'שש שעות' ולא בא משה..."

ניתן לבאר את הקשר שבין חטא העגל לבין המספר 'שש' לאור המסורת שמובאת בילקוט שמעוני (תורה, תשלב): "מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה... משל למה הדבר דומה, למי שהלך אצל הזהבי לעשות קוזמיון (תכשיט), והיא הולכת אצל המכשף לעשות לו כשפים... כך אמר הקב"ה אני משבח אתכם ב'אזניכם' - שנאמר 'ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך'; ואת מכעסת אותי ב'אזנים' - שנאמר 'ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב [אשר באזניהם]". המסורת הזו מגלה שהכתוב מתאר חטא קל באופן קיצוני כאילו היה חטא גמור; וגם העונשים מתוארים באופן קיצוני כאילו הם היו עונשים גמורים. הקב"ה העניק לעם ישראל במעמד הר סיני - יכולת להאמין בו ובניסיו, ולהשתחרר מהנהגות של דרך הטבע. הנביא יחזקאל מדמה את המתנה הזו לתכשיטי זהב שעל האוזניים - 'ועגילים על אזניך'. אולם עם ישראל לא רצה במתנה הזו, והעדיף לחזור למדרגת הביטחון בפעילות באופן טבעי. התורה משווה את הביטחון החילופי הזה לבטחון ב'כשפים'; ולהסרת תכשיטי הזהב הרוחניים - 'ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם'. וכעין כך מבואר בדברי הצדיק הירושלמי הרב אשר פריינד זצוק"ל (גליון החברותא 297): '... לא שעשו את העגל ממש... זה שאיבדו את רוח משה רבינו - נתפס בהם מלאך המות - והוא העגל'.

המספר 'שש' מסמל את ה'תורה' שטמונה ו'קבורה' בעניינים הגשמיים שנראים כנמוכים וכרחוקים מהקדושה. וכעין כך מרומז גם בזוהר חדש (תיקונים, כרך ב, דף סד ב), וזו לשונו בתרגום חופשי:

"קום עמוד האמצעי שאתה הוא ו' כלול שש ספירות... ובהם 'כל גיא נשא'. אותו שהכל כלול בו, וזה הרועה הנאמן (משה רבינו) שנאמר בו 'ויקבר אתו בגיא'..."

ישראל לא חטאו ב'עגל' בעבודה זרה ממש, אלא שהם לא רצו לעמול בתורה באופן ישיר. ישראל העדיפו לעמול בענייני העולם הזה - שגם בהם טמונה ו'קבורה' תורה. ישראל העדיפו לעסוק במה שמסומל במספר 'שש', וחז"ל מרמזים לכך באומרם שבני ישראל (וכן אדם הראשון) חטאו ב'שש שעות'.

לאכל לחם עם חתן משה לפני הא-להים

המדרש אומר - "בשש שעות ביום בא יתרו" - והוא מגלה שיתרו בא להתחבר לעם ישראל באמצעות התורה שטמונה ו'קבורה' בתוך עניני העולם הזה.

יתרו בא כדי להתגייר. אולם יתרו טען בפני הקב"ה, שהוא לא יוכל להתעלם מדרישת איבריו לבוא על סיפוקם ולאכול אוכל מוצק כמו הגויים. הוא ראה שיש לו איברים של 'איש' מבוגר והוא לא יוכל להסתפק לאורך זמן ממושך באכילת ה'ניוזלים' המזינים. יתרו הוסיף, שהוא טוען גם עבור עם ישראל. איברי בני ישראל אינם שונים מאיברי הגויים - והתעלמות מדרישת האיברים תביא בסופו של דבר לתגובה שלילית ולנוזקים בחיי האמונה והתורה.

יתרו בא בגישה של פשרה. לחפש את הקדושה שבתוך האכילה. יתרו ויתר על הצורך שהי' יספק את התאוה לאכול בשר סתם כך. יתרו הקריב יעלה וזבחים'. 'זבחים' הם קרבנות שחלק מן הבשר שבים נאכל גם על ידי הבעלים; ויתרו הראה בכך, שניתן להעלות ולתקן גם את הרצון לאכול בשר.

בנוסף לכך יתרו התפלל למתן לחם עבירו ועבור עם ישראל. גם אכילת הפן היא סוג של התקרבות לקב"ה. בתוך הימן' גנוזה תורה (ישש שעות)⁹, וישראל ימשיכו להתעסק בתורה הגנוזה הזו - כפי שהם היו עושים מעת שהפן החל לרדת. ישראל לא ילקטו את הפן בשבת, והם יאפו ויבשלו את הפן לפני השבת. ואכן הקב"ה נענה לבקשתו והמטיר בשבילו ובשביל כל ישראל את הפן. וכל ישראל נהנו מאכילת ה'לחם' (מן) יחד עמו - 'ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חתן משה לפני ה' - להים' (שמות יח, יב). אפשר לעשות מאכילת ה'לחם' (מן) - "עבודה" שמקרבת את האדם להיות עומד ומשרת - 'לפני ה' - להים'.

וישמע משה לקול חתנו - ויעש כל אשר אמר

משה עצמו אינו נזכר שם בין אלו שאכלו יחד עם יתרו מה'לחם' (מן); ונראה שבאופן אישי הוא העדיף שלא לאכול עדין מה'לחם' (מן), ולהמשיך ולשתות את ה'נוזלים' המזינים. אולם הפרשיה הסמוכה מרמזת שיתכן והוא קיבל את הדרכתו של יתרו (שמות יח, יג-כד):

"ויהי ממחרת וישב משה לשפט את העם ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב... ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש א-להים... ויאמר חתן משה אליו... נבל תבל גם אתה גם העם הזה אשר עמך... עתה שמע בקלי איעצך ויהי א-להים עמך הנה אתה לעם מול א-להים... ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי א-להים... והיה כל הדבר הגדל וביאו אליך וכל הדבר הקטן ושפטו הם והקל מעליך ונשאו אתך... וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר:"

משה היה סבור מתחילה שעדיף שישראל יקבלו את הדרכות התורה באופן ישיר ממנו, מפני שאז התורה מגיעה בצורה הטהורה ביותר. אולם יתרו הסביר למשה, שלטובת העם ולטובתו של משה - עדיף שישראל יקבלו את התורה בצורה עקיפה. לאחר מכן נאמר - 'וישמע משה לקול חתנו ויעש כל אשר אמר'. במכילתא¹⁰ מובא שרבי יהושע סבור שמשה עשה בסופו של דבר - כל מה שיתרו הודיק אותו!! לשיטתו של רבי יהושע, מסתבר שיתרו שכנע את משה לאכול גם מה'לחם' (מן). יתרו שכנע אותו, שכדי שהוא יוכל להחזיק מעמד לאורך זמן - ולא לנבול - הוא צריך לאכול כמו כולם. למרות שמשה היה סבור אחרת - הוא ביטל את דעתו מפני דעת חותנו.

¹ "משפיל לאסף... אביעה חידות מני קדם... למען ידעו דור אחרון... ונשימו בא-להים כסלם... ויוצא נוזלים מסלע... וניסו א-ל בלבכם לשאל אכל לנפשם... הן הנה צור ויזובו מים... הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו: לכן שמעו ה' ויתעבר ואש נשקה ביעקב וגם אף עלה בישראל... ויצו שחקים ממעל... וימטר עליהם מן האכל... לחם אבירים אכל איש... וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף... לא זרו מתאונתם עוד אכלם בפייהם: ויפא א-להים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחוריה ישראל הכריע..." (תהילים עח).

² שמות טז, א-ד
³ שמות יט, א
⁴ שמות יח, א-ה

⁵ הרשב"ם המפרש הפשטן כתב: "...התחיל להוכיחם; שיקבלו עליהם את החוקים ואת המשפטים אשר ילמדם - והוא יעשה צורכיהם!!". וכעין כך בזוהר (תוספת, שמות, דף רעב, א): "אמר קודשא בריך הוא מכאן הרי יחק ומשפטו לעשות נסים".

⁶ כמבואר ברש"י (במדבר יג, כ): "היש בה עץ - אם יש בהם אדם כשר שיגין עליהם בזכותו".
⁷ כעין כך מבואר בדברי האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג הרב יקותיאל יהודה הלברשטם זצוק"ל בשו"ת 'דברי יציב' (ליקוטים והשמטות סימן קטז): "... מלכותא דרקינא כעין מלכותא דארעא' ... כן במתנהגים בדרכי התורה, ... ויש 'טבעי' ב'למעלה מטבעי' גם-כן. דהיינו כעין זה שעושי פועלה בצירופי שמות וכדומה, ... ובה מובן ענין ה'מפטה' למכות מצרים ובהבקעת ים סוף, שזה כעין 'טבעי' שמימי...".

⁸ ה'זוהר חדש' קושר בין המספר 'שש' לבין 'קבורה', ומגלה שפעמים שגם ה'קבורה' מסמלת "תורה" שטמונה במקומות גשמיים ונמוכים. דברים אלו מאירים באור נוסף את פרשיות הפן והשלו. בספר במדבר (יא) מסופר שלאחר כשנה לשהיית בני ישראל במדבר הם אכלו את הפן בלבד, והם התאוו לאכול גם בשר. משה הצטווה להודיע לעם, שהם יאכלו בשר במשך חודש ימים עד שהם ימאסו בו והבשר יעורר בהם גועל. אולם כאשר השלו הגיע מסופר שאוכלי השלו מתו באופן מיידי. ברם, הייתכן שה' ציווה את משה להודיע - לכל העם - שהם יאכלו בשר במשך חודש ימים; ובסופו של דבר הקב"ה המית אותם מייד כשאכלו את הבשר?! במאמר "אלדד ומידד ונבואות השלן" התבאר שהילקוט שמעוני עונה על כך ואומר: "ימימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה". הילקוט שמעוני מרמז, שהרצון לאכול בשר הוא חטא - אך לא חטא גמור; ולפיכך ישראל לא הוכו מכה גמורה. הקב"ה התייחס אל מי שאכל את השלו כאל אנשים "מתים" כבר ברגע שהם נגסו בו. אך ישראל אכלו מהשלו במשך כחודש ימים עד שהבטחת הקב"ה התממשה - והם מאסו באכילת הבשר.

התורה מוסיפה ומספרת שם - 'הבשר עוֹדֵנו בין שְׁנֵיהֶם... וַיֵּן ה' בָּעַם מִכָּה כְּבֵה מְאֹד: וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קְבֻרוֹת הַתְּאֵנָה כִּי שֵׁם קְבֻרוֹ אֶת הָעָם הַמְתְּאֵנִים'. ברם, לפי מה שהתבאר ה'קבורה' שמתוארת שם היא קבורה סמלית מפני שהמתאווים לא מתו ממש. ה'קבורה' שמוזכרת ביחס ל'אוכלי הבשר' מסמלת הכרה מסוימת ב'תורה' שטמונה בדרכם של המתאווים.
המספר 'שש' ו'קבורה' מופיעים במקומות נוספים בתנ"ך ובאגדות חז"ל במשמעות הזו, וכפי שהתבאר כבר במאמר "שמחה ועצב בקרב בגיא מלח".

⁹ בכמה מאגדות חז"ל המספר "שש" מסמל את הכוחות הטהורים, ואלו המספר "שנים עשר" מסמל את הכוחות השליליים, וכן משמע בפרקי דרבי אליעזר (היגר, חורב, יב): "ושרפים משש כנפים, וסמאל משנים עשר כנפים".

ובאופן דומה קיימת המחלוקת לגבי החיה הפלאית 'בְּהֵמוֹת בְּהֵרֵי אֲלֶף'. בפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים, פיסקא ו - את קרבני לחמי) נאמר: ומיהו הוא שותה, תני ר' יהושע בן לוי אמר כל מה שהירדן מכנס לששה חדשים הוא עושה אותן גמיה אחת. ומה טעמי, הן יעשק נהר ולא יחפז יבטח כי יגיה ירדן אל פיהו (איוב מ: כג). ורבנן אמרין כל מה שהירדן מכנס לשנים עשר חדש הוא עושה אותן גמיה אחת. החיה הפלאית הזו מסמלת את העיסוק בענייני העולם הזה (וכפי שמבואר במאמר "שמואל וביצת האלף"). ר' יהושע בן לוי סבור שהעיסוק הזה הוא טהור ולכן הוא מסומל באמצעות המספר 'שש' ('ששה חדשים'); ו'רבנן' סבורים שהעיסוק הזה הוא שלילי ולכן הוא מסומל באמצעות המספר 'שנים עשר' ('שנים עשר חדשי').

¹⁰ מכילתא דרבי ישמעאל (יתרו - מסכתא דעמלק, ב)

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ב)

Vienna, Austria

וינה, אוסטריה

אלול תשנ"א

שינוי שם לועזי לשם עברי בזמן הבר מצוה

שאלה

כיצד לנהוג בילד שקבל שם לועזי ובזמן בר-המצוה רוצים לתת לו שם עברי?

תשובה

יכול אדם לשנות את השם הלועזי שניתן לו בקטנותו לשם יהודי¹ ואף רצוי לעשות כן², אך כל זה בתנאי שאמנם ישתמש בשמו החדש, כאשר הוא עולה לתורה וכאשר הוא חותם על מסמכים³.

¹ שו"ת "אגרות משה" חושן משפט ח"ב סי' ע.

² משמע משו"ת "אגרות משה" אבן העזר ח"ג סי' לה.

³ שו"ת "אגרות משה" אבן העזר ח"ד סי' קב. ועיין שם שכתב, שאם אינו הולך לבית-הכנסת, ולכן אינו כמשתמש בשמו החדש, אין זה נקרא שינוי השם. ועיין ב"שדי תמד" ח"ז, עמוד 226.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג

הרב נחום אליעזר רבינוביץ

הרב ישראל רוזן

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש !!! שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 400 ₪ במקום 480 ₪

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

